

Macher Máté

A kortárs norvég képregények fordításának jellegzetességei*

A dolgozat célja, hogy bemutassa a norvég képregények fordításának sajátos körülményeit, és javaslatokat tegyen a fordítóknak a felmerülő nehézségek leküzdésére. A kutatás szövegtörzsét a *Pondus* című norvég képregény hét füzeté adja, melyeket átvizsgálva négy nagyobb kategóriát különítettem el. Ezeket sorban egymás után jellemzem, majd a szakirodalom, valamint a személyes gondolataim segítségével fordítói stratégiákat és konkrét javaslatokat fogalmazok meg a megoldásukra vonatkozóan. A kutatás eredményeképp megfogalmazható, hogy a képregények beszélt nyelvi jellege kihangsúlyozza azokat az elemeket, melyek egy nyelv beszélt nyelvi változatát jellemzik, a norvég esetében pedig ez lehet a magyarázat az angol kifejezések gyakori használatára.

Kulcsszavak:

képregény, fordítás, képregényfordítás, norvég, fordítási műveletek, *Pondus*

Bevezetés

Jelen kutatás célja, hogy bemutassa és rendszerezze, milyen kihívásokkal szembesül a fordító a norvég képregények magyar nyelvre történő átültetése során, különös tekintettel azokra az általános fordítási nehézségekre, melyeket a képregények formája vagy a norvég nyelv nyelvtani és kulturális háttere jelent. A kutatás azt is vizsgálja, léteznek-e olyan elemek, melyeket a két kategória együttes jelenléte eredményez; végül pedig arra keresi a választ, milyen eszköztár áll a fordító rendelkezésére a felmerült akadályok leküzdésére.

A kutatás szövegtörzse Frode Øverli *Pondus* című képregénysorozatának hét füzeté, melyek konkrét példáin keresztül fogom illusztrálni egy-egy problémátípus tulajdonságait és megoldási lehetőségeit.

Véleményem szerint a füzetek száma nem tekinthető reprezentatívnak a teljes kortárs norvég képregényszcenára vonatkozóan, viszont egy pilot-kutatás korpuszaként bemutatathatók rajta a jellemző problémák és az alkalmazható műveletek.

A kutatás bemutatása előtt röviden kitérek a norvég képregénytörténetre (1.1.), majd összefoglalom a képregények fordításának általános jellemzőit (2.1.), valamint a norvég nyelvi helyzetet (2.2.), mely kihatással van a fordítási stratégiákra. Végül, de nem utolsósorban bemutatom a kutatásom módszerét (3.1.) és alanyát, a *Pondust* (3.2.), majd példákkal illusztrálva javaslatokat teszek a jellemző kihívások megoldására.

* A tanulmány témavezetője Vaskó Ildikó. A szerző elérhetősége: machermate4@gmail.com.

Jelen dolgozatban Scott McCloud képregény-definícióját fogom alkalmazni, ami a következőképpen hangzik: „Juxtaposed pictorial and other images in deliberate sequence, intended to convey information and/or to produce an aesthetic response in the viewer.” (McCloud 1993: 9).

A norvég képregények rövid története

Már az ókori Egyiptomból is ismerünk olyan festményeket, melyek magukon viselik a képregények egyes tulajdonságait (Tomášek 2009), Federico Zanettin (2013) véleménye szerint mégis sokan az 1897-es *The Yellow Kid* című művet tekintik az első modern képregénynek – és még ebben az évben megjelent egy svéd lapban az első norvég képregény is, az *En hjälte* [Egy hős]. 1911-ben megérkezett Norvégiába a *Knoll og Tott* [Knoll és Tott], Rudolph Dirks *The Katzenjammer Kids* című képregényének a fordítása, melynek hatására a következő években több eredeti norvég képregény született: 1918-ban a *Skomaker Bekk og Tvillingene Hans* [Suszter Bekk és ikertestvérei], 1927-ben a *Kari og Mari* [Kari és Mari], valamint fontos pont az ugyanebben az évben megjelent *Ola Kanin*,¹ amely a szöveget szövegbuborékokba rendezte abban a korban, amikor a legtöbb norvég képregény a képek alá írta azt.

Norvégiában már az 1800-as évektől szokás volt karácsonykor *julehefteket*, vagyis karácsonyi füzeteket kiadni, a kutatásom korpuszául szolgáló *Pondus* füzetek ennek a hagyománynak a modern folytatásai. A 20. században megjelenő képregények kiemelkedő darabjai idővel mind megkapták a maguk kiadványait, mely folyamatnak – és a norvég képregények első aranykorának – kezdőpontja a *Nils og Blåmann* [Nils és a szerecsen] 1927-es *julehefteje* lett. Haakon W. Isachsen (2004) *Ingen jul uten juleheftene* [Nincs karácsony karácsonyi kiadványok nélkül] című könyvében kiemeli, hogy a karácsonyi füzeteknek fontos társadalom- és közösségépítő szerepük volt a Svédországtól 1905-ben önállóságot nyerő Norvégiában, és mikor 1940 körül egyre több képregényt adtak ki *nynorsk* nyelvi változatban is, egyértelművé vált, hogy a nyelvharcban úgyszintén kiveszik a részüket (a norvég nyelvi helyzetről a 2.2-es fejezetben adok áttekintést).

A második világháború éveitől a papírkereskedelemre kivetett korlátozások miatt a legtöbb kisebb képregénykiadó ellehetetlenült, ami a háború után szabad utat nyitott az amerikai fordítások beáramlásának. Az amerikai *Donald Duck & Co.* havonta jelent meg, amit akkoriban szinte egyetlen norvég képregény sem engedhetett meg magának, így a hazai képregények hosszú évekig csak az újságok utolsó oldalain kaphattak helyet.

¹ Nyúl Péterhez hasonló játékos név.

A hetvenes években kezdődött el a norvég képregények modernizációja, és létrejött az amerikai képregényekkel szemben egy norvég ellenszcéna. A 80-as évekre a norvég underground célközönsége már a felnőtt olvasók voltak, témáik komolyabbak lettek, gyakran fordultak a történelem felé.

1996-ban megszűnt a *Pyton*, amely képregény formájában keverte az amerikai szatírákat és a norvég humort, és abban az időben nem akadt olyan képregény, amely betölthette volna az utána keletkezett űrt. A kilencvenes években a képregények egyre nagyobb népszerűsége tettek szert, két norvég újság, a *Bergens Tidende* és a *Dagbladet*, még képregényversenyeket is szerveztek, ahol a *Pyton* tapasztalt alkotói, köztük Frode Øverli, gyakori résztvevők voltak. A *Pondus* 1995-ben indult el, és 1997-től a *Dagbladet* jelentette meg, egy újság, amely 1975 óta nem jelentetett meg eredeti norvég képregényt (Holen 2025).

A kétezres években tovább növekedett a képregények társadalmi elismertsége. 2005-ben először kapta meg egy képregény a *Brageprisen*, Norvégia egyik legnevesebb, évente kiosztott irodalmi díját; egyre több női képregényalkotó lépett színre, a képregényversenyek pedig a komolyabbnak vélt grafikus regény felé irányították a fókuszukat.

Norvégiában több olyan képregény is megjelent az utóbbi években, melyek történelmi témát vagy klasszikus regényeket dolgoztak fel. Képregény készült például Edvard Munch norvég festő életéből vagy éppen Knut Hamsun *Éhség* című regényéből. Ezek mellett a kétezres évek fontosabb vonulatai lettek a holokausztfeldolgozás, az autobiográfia és a fantasy, vagyis az ún. északi manga.

A képregények fordításának általános jellemzői

A képregények fordítása korlátozott fordítás, abban az értelemben, amelyben Cseh Lilla Zsófia (2022) használja a kifejezést. Eszerint a korlátozott fordítás az a jelenség, amikor a fordítás „időben, térben vagy mindkét szempontból korlátok közé szorul.” (Cseh 2022: 132) Itt a fordítónak nem csupán a szöveggel van dolga, hanem azokkal az elemekkel is, melyekre nincsen ráhatása. A képek és a szöveg sokszor együtt kap többletjelentést, mely elveszik, ha a fordító nem számol megfelelően mindkét médiummal. Zanettin a *Comics in Translation* című tanulmányában úgy fogalmazza ezt meg, hogy a képregényfordítás során nem szöveget, hanem szemiotikai közeget fordítunk, azaz egy, a szövegnél nagyobb, több komponensű, jelentéssel bíró egységet (Zanettin 2008: 11).

Problémát jelentenek a képregények lefordíthatatlan elemei is, melyek fontos részét alkotják a fentebb említett szemiotikai közegnek. Tomášek (2009: 38) ezeket az elemeket három csoportra osztja: a képekre, a panelek elrendezésére, valamint az illusztrációk stílusára.

A képregények esetében nincsen szó időbeli korlátokról, mint a szinkron, a filmfelirat vagy a dalszövegek fordítása során, viszont beszélhetünk térbeli korlátokról. Bár a modern technika megengedi és egyre egyszerűbbé teszi a képregények lefordíthatatlan elemeinek módosítását, a cél továbbra is az, hogy a szöveg a lefordíthatatlan elemek komoly módosítása nélkül férjen rá a kijelölt területre. Ez azt jelenti, hogy a célnyelvi szövegnek nagyjából hasonló hosszal kell rendelkeznie, mint a forrásnyelvinek.

Blum-Kulka 1986-ban vezette be az explicitációs hipotézis fogalmát, miszerint a fordítás során a célnyelvi szöveg redundánsabb, explicitebb lesz, mint a forrásnyelvi szöveg volt (Blum-Kulka 1986). Explicitációról mint fordítói műveletről akkor beszélünk, amikor a célnyelvi szövegben valami expliciten kimondásra kerül, ami a forrásnyelvi szövegben csak implicit módon jelent meg. A művelet a fordítás elkerülhetetlen eleme, következhet a nyelvek nyelvtani különbségeiből, reáliákból, vagy a nyelveket beszélő kultúrák különbségeiből. Klaudy Kinga ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Az explicitáció olyan fordítási művelet, amelynek során a fordító nyíltabban, világosabban, esetleg több szóval fejez ki valamit a célnyelvi szövegben, mint ahogy azt a forrásnyelvi szöveg szerzője tette.” (Klaudy 1999: 5)

Magyarra fordítás során többszörösen nehéz helyzetbe kerül a fordító. A norvéggal ellentétben a magyar agglutináló nyelv, ami azt jelenti, hogy a nyelvtani relációkat egymásra épülő toldalékokkal fejezi ki, vagyis a germán nyelvek számos prepozíciójával ellentétben kevesebb, de hosszabb szavakból fognak állni a mondatok. Ez azért okozhat problémát, mivel míg több rövidebb szót könnyebb elhelyezni egy behatárolt helyen, amilyen a szövegbuborék; kevesebb, hosszabb szó már problémát jelenthet, ha a fordító el akarja kerülni az elválasztás gyakori használatát.

Fontos megemlíteni még, hogy a képregények nyelvezete mindig a beszélt nyelvi formák felé közelít, hiszen a szöveghelyek túlnyomórészt párbeszédnek. Ez azt jelenti, hogy a szövegben gyakran találkozhatunk tölteléksszavakkal, pragmatikai jelölőkkel, valamint különböző szociolektusokkal, amelyek szintén fordítási nehézségeket okozhatnak. Az ezekhez hasonló beszélt nyelvi formák fordítására jelen dolgozat nem tud kitérni, de vizsgálatuk és rendszerezésük érdekes kutatási téma lenne.

A norvég nyelvi helyzet

A norvég nyelvet számos, egymástól lényegesen eltérő dialektális variáció jellemzi. Ennek a nyelvi sokszínűségnek magyarázata egyfelől Norvégia földrajza: fél magyarországnyi lakosság osztozik majdnem négy magyarországnyi területen, a településeket magas hegyek és

fjordok választják el egymástól. Ha pedig a dialektusok beszélői nem találkoznak, a nyelvek fejlődése külön irányt vesz, és lassan távolodni kezdenek egymástól. A másik ok kulturális és történelmi eredetű: Norvégiában nem létezik egy meghatározott beszélt nyelvi sztenderd. Mindennapi és hivatalos közegben egyaránt minden norvég a saját régiójának dialektusát beszéli, akkor is, ha beszélgetőpartnere más dialektust használ. A dialektusok kölcsönösen érthetőek, de a kulturális közeg nem ösztönzi a közvetítőnyelvre váltást akkor sem, ha megértési problémák merülnének fel. A negatív értékítélet miatt a dialektus váltásának saját elnevezése alakult ki a norvégban: ez a *knotolás* (Haraszi 2020: 459).

Írásban egy kicsit más a helyzet: itt két választható nyelvi sztenderddel találkozunk, a *bokmállal*, amelyet a lakosság mintegy 85–90%-a használ (Nesse/Høyland 2023: 260), valamint a 10–15% által használt *nynorsk*-kal. Minden norvég eldöntheti, melyik írott sztenderdet használja; a választás gyakori alapja, hogy melyik írott sztenderd áll az egyén beszélt nyelvi változatához legközelebb, illetve hogy a környezete melyik írott nyelvi sztenderdet használja. Megfigyelhető a földrajzi eloszlás is: a *nynorsk*-ot leginkább az ország délnyugati részében használják. Mindkét írott sztenderdben nagy a szabadság a különböző szavak helyesírásának megválasztásánál (Nesse/Høyland 2023: 260), hogy még közelebb lehessen hozni az egyén beszélt nyelvi változatához.

Kutatási módszer

Kutatásom célja felfedni és kategorizálni azokat a kihívásokat, amelyekkel a fordító találkozhat a norvég képregények fordítása során. A kutatásom szövegtörzsének Frode Øverli *Pondus* című képregénysorozatát választottam, azon belül pedig hét karácsonyi kiadványt néztem át, 2006-tól 2022-ig, a következő évekből: 2006, 2013, 2015, 2017, 2018, 2021, 2022. Egy-egy füzet nagyjából 32–34 oldal hosszú, és a *Pondus* mellett részletek találhatók benne más norvég képregénysorozatokból, valamint keresztrejtvények, futballkvízek és karácsonyi szokásokról szóló rövid ismeretterjesztő írások is. A kutatásomban csak az új, először megjelent *Pondus* képregényeket vettem figyelembe, más képregényeket vagy az adott évre visszatekintő kiemelt *Pondus* képregénysorokat nem. Ez füzetenként körülbelül 15–20 képregényoldalt jelentett.

A folyamat során olyan szöveghelyeket kerestem, melyek fordítása túlmutat a fordító megszokott feladatán, és ahol a szöveg olyan kihívás elé állítja, amely vagy a norvég nyelvből, vagy a képregény formájából eredeztethető. A problémás szöveghelyeket megjelöltem, majd kategóriákba rendeztem, melyek nevei a következők: reáliák, angol szöveghelyek, hangutánzó szavak és nyelvi változatok.

A továbbiakban bemutatom a kutatás szövegtörzsét, a *Pondus* című képregénysorozatot, majd részletes háttérrel adok minden kategóriához, és a *Pondus*-ból vett példák segítségével illusztrálom, milyen lehetőségei vannak a fordítónak az egyes esetekben. A példák során a forrásnyelvnek a norvégot, a célnyelvnek pedig a magyart fogom tekinteni.

Pondus

A *Pondus* Norvégia legmagasabb eladásszámmal rendelkező képregénysorozata, melyet 1995-ben indított Frode Øverli. A sorozat rövidebb, humoros képregénysorokból áll; főszereplője Pondus, a harmincas éveiben járó családapa, volt buszsofőr, és focirajongó, aki kapva kapott az alkalmon, hogy régi munkáját hátrahagyva átvegye a kocsmá vezetését, ahova már eleve sokat járt. A képregények széles szereplőgárdával operálnak, akik sok képregénysorban főszerepet kapnak, és akiknek az ismerete kulcsot adhat egyes képregények értelmezéséhez. Ilyenek Pondus felesége, két gyereke és jóbarátja, Jokke, valamint rokonok és egyéb ismerősök. 1995 óta sokat változott a képregény, a történet pedig követte az idő múlását – Pondus gyerekei nőttek és változtak, ami lehetőséget adott arra, hogy a norvég gyerekek együtt nőjenek fel a karakterekkel.

A *Pondus* hamar nagy hírnévre tett szert, 2000-ben elindult az önálló havilapja, és 2008-ban *Pondusé* lett a legnépszerűbb karácsonyi kiadvány is. 2009-ben példányszáma lehagyta a *Donald Duck & Co.*-t, és ezzel a legolvasottabb norvég képregénnyé vált. A képregény 2015-ben lett Norvégia legolvasottabb újsága, akkor 533 000 ember olvasta. 2017-re ez a szám 451 311-re csökkent (Gisle/Holen 2024).

2010 óta létezik a Pondusprisen (Pondus-díj), amelyet évente oszt ki a Frode Øverli Társaság kiemelkedő képregényalkotóknak. Frode Øverli a zsűri elnöke, a díj pedig 2010 és 2021 között 100 000 norvég korona volt, amit 2022-től a szervezőbizottság 150 000² koronára emelt (Holen 2024).

A reáliák

A fordítástudományban kifejezetten népszerű téma, amit érintenünk kell, a reáliák kérdése. A reáliák kultúraspecifikus nyelvi elemek, melyeknek kulturálisan kötött lehet a referenciális jelentésük, a hozzájuk kapcsolódó enciklopédikus ismeretek vagy konnotációk, illetve a használatuk módja, megszokott helye és ideje (Heltai 2013). Fordításuk kérdése azért kardinális pont, mivel olyan többletjelentést hordoznak, melyeket az adott kultúrán kívül élők

² A dolgozat írásának időpontjában (2025 elején) 100 000 korona nagyjából 3 és félmillió forintnak, 150 000 korona pedig több mint ötmillió forintnak felelt meg.

– a fordítások fogyasztói – többnyire nem ismernek. Amikor ezeket a szavakat a fordítás során kiemeljük közegükből és egy új kultúrába, egy új nyelvbe ágyazzuk be, elhagyják a forrásnyelvi konnotációikat, és a célnyelvi szó konnotációit veszik magukra.

Klaudy Kinga (2013: 88) megnevez egy másik fogalmat is, amely a reáliákhoz köthető: ez a kulturális aszimmetria. Ez a fogalom azt jelenti, hogy két kultúra között a kommunikáció sokszor egyirányú, de legalábbis kiegyensúlyozatlan. Egy nagyobb és egy kisebb kultúra kommunikációjában a nagyobb általában domináns szerepet tölt be, így őt kibocsátónak, a kisebb kultúrát pedig befogadónak mondhatjuk, de ezek a szerepek relatívak és időben változhatnak.

Klaudy esszéjében Venuti (1995) alapján mutat be egy lehetséges kategorizációt a nyelvi aszimmetria leküzdésére: ez a honosítás/idegenítés (domestication/foreignisation) párosa. A honosító fordítás célja, hogy az ismeretlen kulturális elemet minél észrevétlenebbül dolgozza bele a célnyelvi szövegbe, ezzel minimalizálva az olvasó megértési erőfeszítését és az idegenség érzését. Ezzel ellentétben az idegenítő fordítás célja a célnyelvi olvasó konceptuális horizontjának tágítása (Klaudy 2013), új gondolatok és fogalmak megismertetése az olvasóval, ehhez pedig új szavak megjelenése is szükséges.

Eirlys E. Davies (2002) a *Harry Potter*-könyvsorozat reáliáinak fordítását elemezte az *A Goblin or a Dirty-nose?* című esszéjében, és hetet különböztetett meg az egy fogalmat érintő transzformációs műveletek közül, ezek a következők: megőrzés, addíció, kihagyás, globalizáció, lokalizáció, transzformáció, újraalkotás.³ Davies beosztása nagyban egybeesik Venuti (1995) kettős beosztásával, csupán a két nagy műveletet osztja további kisebb műveletekre.

A dolgozat következő részében Davies (2002) rendszerét fogom arra alkalmazni, hogy bemutassam vele a norvég szövegben szereplő reáliákkal való lehetséges műveleteket.

A *Pondus 7* füzetében 19 szöveghelyet jelöltem meg reáliakéntak. A szám értelmezésénél fontos megemlíteni, hogy csak azokat a helyeket jelöltem reáliának, melyek norvég–magyar értelemben ismeretlen fogalmak, az angol–magyar reáliákat, kifejezéseket a következő fejezetben tárgyalom. Vlahov és Florin (1980) hármass csoportosítást dolgozott ki a reáliák tipologizálására: megkülönböztetnek földrajzi reáliákat (pl. természeti vagy ember alkotta földrajzi képződmények), néprajzi reáliákat (pl. szokások, ételek és tárgyak), valamint társadalmi-politikai reáliákat (pl. társadalmi berendezkedést leíró fogalmak). A fenti

³ Az esszével Sereg Judit (2016) is foglalkozott a *Reáliák fordítása a Jóbarátok című tévésorozatban* című esszéjében; a továbbiakban az ott használt magyar fordításokat fogom használni.

csoportosítás alapján az általam vizsgált füzetekben 14 szöveghely tartozik a néprajzi reáliákhoz, 3 a földrajzhoz és 2 a társadalmi-politikai reáliákhoz.

A 2006-os *Pondus* első képregénysorában a nyugdíjas-birkózóverseny főnyereménye nem más, mint a *den gylde krumkake*, azaz az arany *krumkake*. A *krumkake* egy norvég karácsonyi édesség, neve az elkészítési módjára utal (krum [hajlított] + kake [sütemény]). Először tésztát készítünk, majd a meleg tésztát meghajlítjuk, tölcsért formázunk belőle, amely ebben a formában megszilárdul, végezetül pedig különböző finomságokkal töltjük meg.

1. kép:

„A karácsonyi nyugdíjas-birkózóbajnokság döntője.
– Erre megy ki a játék, lányok! Az arany krumkake!”

A szó két rétegével kell most foglalkoznunk: egyrésről nem ismerjük a süteményt, másrésről nem ismerjük a karácsonyi konnotációját, a fordításnak pedig optimális esetben mindkettővel szolgálnia kell. Nézzük meg, mi történhet a *den gylde krumkake* kifejezéssel, ha alkalmazzuk Davies (2002) hét transzformációs műveletét:

1. Megőrzés: Ilyenkor a fordító magyarázat nélkül megtartja a forrásnyelvi kifejezést, hasonlóan az idegenítő fordítói stratégiákkal. A fordítói eszköz célja itt az, hogy egy új fogalmat honosítson meg a magyar nyelvben. Ebben az esetben a díj az *Arany Krumkake* lenne, mégpedig azzal a céllal, hogy a *krumkake* mint fogalom a norvég névén honosuljon meg a magyar nyelvben.
2. Addíció: A fordító megőrzi eredeti alakjában a forrásnyelvi kifejezést, de magyarázatot illeszt mellé, vagy a szövegben belül, vagy lábjegyzetekkel. Davies megjegyzi, hogy egyes kultúrákban a lábjegyzetelés gyakoribb, mint másokban, így a fordítónak a célnyelvi kultúrát is figyelembe kell vennie a döntés meghozásában. A díj

ebben az esetben lehetne *Arany Krumkake sütemény*, vagy *Arany Krumkake tölcsér*; de mindkét esetben úgy érezhetjük, túlmagyarázott a kifejezés, mivel az arany jelzőnek már eleve ott kell lennie, hogy jelezze: nem egy igazi sütemény, hanem egy kupa a díj. A magyarázatot lábjegyzetben is oda lehetne írni, de a lábjegyzetelés nem illeszkedik a szórakoztató képregények formai hagyományába.

3. Kihagyás: A fordító minden nyom nélkül eltünteti a forrásnyelvi kifejezést, általában azért, mert lefordíthatatlannak ítéli azt, és úgy gondolja, rossz hatással lenne a szó az érthetőségre, vagy a magyarázat a szöveg ritmusára. A *Pondus* esetében ezt a műveletet nem lehetne alkalmazni, hiszen az *arany krumkake* fontos dramaturgiai elem, a birkózóverseny fődíja, így nem lehet eltüntetni.
4. Globalizáció: A fordító a forrásnyelvi kifejezést egy általánosabb kifejezéssel helyettesíti, hogy minél szélesebb kulturális körből érkező emberek is be tudják fogadni. Esetünkben ez lehetne *Arany Tölcsér* vagy *Arany Sütemény*.
5. Lokalizáció: Az előbbi stratégiákkal ellentétben a fordító megpróbálhatja nem megmagyarázni, kihagyni vagy általánosítani a fogalmat, hanem a célnyelvi kultúrába ágyazni. Esetünkben a *krumkakét* kicserélhetjük egy olyan magyar édességre, amely karácsonyi konnotációkkal rendelkezik – például *Arany Hókfli* vagy *Arany Bejgli*. Egy másik lehetőség a lokalizációra, hogy megtartjuk az eredeti édességet, viszont egy célnyelvi kifejezést próbálunk létrehozni a jelzésére. Ez lehetne például *tölcsértorta* vagy *tölcsérsüti*.
6. Transzformáció: A forrásnyelvi kifejezés valamilyen célból változáson esik át. Ez a művelet átfedésben lehet a globalizáció/lokalizáció párossal, csak kevésbé általános az indoka. Például gondolhatja azt a fordító, hogy a tölcsér túlságosan is a fagyalt konnotációját idézi fel a magyar olvasókban, így kicserélheti a torta alakját például *Arany Gömbtortára*. Esetünkben, mivel ez egy létező norvég karácsonyi édesség norvég kontextusban, nem működőképes az étel bármely tulajdonságának megváltoztatása.
7. Újraalkotás: A fordító teljesen új kifejezéssel helyettesíti a forrásnyelvi kifejezést. Gondolhatja például a fordító, hogy a *krumkake* sehogy sem fog működni a célnyelvi közegben, így kicserélheti egy olyan kifejezésre, ami nincs jelen a forrásnyelvi szövegben. Az öregek otthona hangulatát megragadva a díj így lehetne az *Arany Kötőtű* vagy *Arany Keresztrejtvény*.

A prózával szemben a képregények tárgyi reáliái különlegesebbek abban, hogy megjelenhetnek a rajzon is, ezzel ellehetetlenítve egyes műveleteket. Ez történt a *krumkake* esetében is. A 2006-

os *Pondus* 9. oldalán megjelenik a díj, egy aranyból formált tölcsér (ld. 1. kép). Ez a tény kizár párat a fordítási műveletek közül, többnyire azokat, amelyek lokalizációval próbálkoznak. Nem működhet a kihagyás, a transzformáció vagy az újraalkotás, valamint a lokalizáció azon esetei, amelyek kicserélték a norvég édességet egy magyarra. Nehezen működik a globalizáció is, hiszen a szó, amelyet használunk, általános lesz, de a díj konkrétan tölcsér alakú, így disszonancia keletkezik szöveg és kép között. Továbbra is működőképes műveletek maradnak viszont a megőrzés, az addíció, valamint a lokalizáció olyan fajtái, amelyek célnyelvi kifejezést akarnak alkotni a forrásnyelvi kulturális elemre.

Mindezekből azt látjuk, hogy a képregények multimedialitása támogatja az idegenítő transzformációkat, valamint az új szóalkotásokat, hiszen vizuális segítséget nyújt az új kifejezés megértésére, viszont ellehetetleníti vagy megnehezíti azoknak a műveleteknek az alkalmazását, melyek a kultúraspecifikus elem megváltoztatására vagy kihagyására irányulnak.

Az angol nyelv

A mai norvég beszélt nyelvben egyre inkább elterjedt az angol szavak és kifejezések használata, leginkább a fiatalabb korosztályok nyelvezetében. Ez itthonról is ismerős lehet, hiszen a globalizáció során az angol lett az egyik olyan nyelv, amely közvetítőnyelvként tudott működni az egyre szorosabban összekötődő világban (Rindall 2019: 1). A fiatalok nyelvezetének szinte globális jellemzője az angol használata, ami nem meglepő, hiszen ők az első olyan generáció, amelyik az internettel és így az angollal együtt nőtt fel. Norvégiában ez a jelenség még halmozottabban fordul elő, mint Magyarországon. A norvég és az angol nagyon közel állnak egymáshoz: mindkét nyelv a germán nyelvcsalád tagja, nagyon sok szó azonos tőből származik, és nyelvtani rendszereik is hasonlítanak, így egy norvégnak jelentősen egyszerűbb dolga van az angoltanulásban, mint egy magyar diáknak. Crina Leon azt is hozzáteszi, hogy a norvég dialektális helyzet sokszínűsége és a két írott nyelvi sztenderd párhuzamos létezése kifejezetten magas nyelvi variabilitásnak teszi ki a norvégokat, ami úgy tűnik, előnyt jelent az idegennyelv-elsajátításban is (Leon 2023: 57). Ezek az indokok vezethetnek ahhoz, hogy ilyen magas az angoltudás szintje az országban: az Education First 2024-es éves felmérésében Norvégia a második helyet érte el Hollandia után az angol nyelv ismerete szempontjából vizsgált 116 ország közül.

A kontinentális skandináv nyelvek – a dán, a norvég és a svéd – beszélői különösebb akadályok nélkül megértik egymást, és képesek közvetítőnyelv nélkül kommunikálni, ami szintén fejleszti a közösség nyelvi készségeit. Az északi germán nyelvcsaládba tartozó

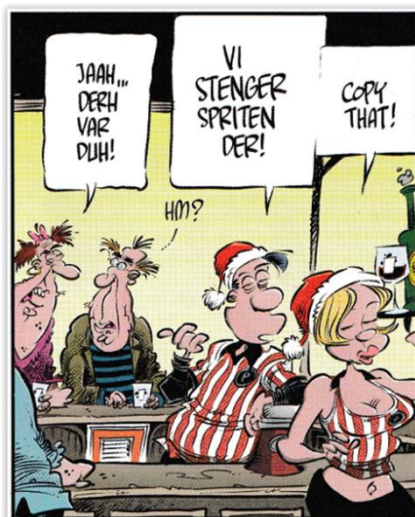
inzuláris skandináv nyelvek – az izlandi és a feröeri – azonban már túlságosan eltávolodtak a többi skandináv nyelvtől ahhoz, hogy kölcsönösen érthetőek legyenek. A finn vagy a számi nyelv pedig a finn-ugor nyelvcsaládba tartozik és alapjaiban különbözik az északi germán nyelvektől. Ezekben az esetekben a kulcs a közoktatásban rejlik: Izlandon leggyakrabban dánul tanulnak meg az iskolások, Finnországban pedig kötelező második nyelv a svéd, mivel az az ország második hivatalos nyelve (Bocharova 2018: 248).

A fentiekből látszik, hogy a norvégok magas szintű nyelvi variabilitásnak vannak kitéve az északi közösségben, ami elősegíti az idegennyelv-elsajátítást, mindez pedig magyarázata lehet az angol kifejezések gyakori megjelenésének a *Pondus* oldalain is. Itt az angol karakterfestő eszköz lehet, így nem lenne megfelelő fordítói stratégia az angol szavak teljes lefordítása a célnyelvre, hiszen kivessze a szövegből a nyelv egy egész rétege. Az összes angol szó megőrzése sem megfelelő stratégia, jóllehet a magyarban is hasonlóképpen sok angol kifejezés jellemzi a beszélt nyelvet, az arányok és az anglicizmusok megjelenési helyei különböznek a norvégtól. A megoldás valószínűleg egy vegyes stratégia lehet, amikor egyrészt azt kell mérlegelni, magyarul mit használnánk az egyes szituációkban, másrészt pedig azt, kifejez-e valamit, hogy a szöveg angolul hangzik el (a beszélő életkorát/szakmai tapasztalatát stb.), vagy sem.

A *Pondus* általam vizsgált hét füzetében 77 angol szöveghelyet emeltem ki, melyeket két módon kategorizáltam: egyrészt a megjelenésük módja, másrészt pedig a szavak tulajdonságai alapján. Megjelenésük szerint 3 csoportba soroltam a szavakat: megjelenhetnek dialógusban, narrációban, valamint a kettőn kívül, a grafikán. A *Pondus*ben 67 esetben dialógusban, 2 esetben narrációban és 8 esetben a grafikán jelentek meg. Tulajdonságaik alapján lehetnek a szavak átvett kifejezések, például: *here we come, I know, the one!*; kulturális elemek, például: dalszövegek vagy zenekarok nevei; töltelékszavak, például: *wow, okay, hey*; vagy szakszavak, például: *merchandise, copyright, ground zero*. A *Pondus*ben a 77 szöveghelyből 48 átvett kifejezés volt, 14 kulturális elem, 9 töltelékszó és 6 szakszó. Az angol szöveghelyek mind más és más hozzáállást igényelnek, amikor el akarjuk dönteni, módosítsuk-e őket a fordítás során. A következőkben végigveszek néhány példát minden kategóriából, és megmutatom, milyen lehetőségei vannak a fordítónak.

Az első csoport az átvett kifejezések csoportja. A 2021-es *Pondus* 15. oldalán *Pondus* arra kéri kocsmájában a pincérnőt, hogy a továbbiakban ne szolgáljon ki itallal egy problémás vendéget, amire a pincérnő azt válaszolja: *copy that!* A válasz annyit fejez ki, hogy vette az adást, intézkedik, nincs benne sem szaknyelv, sem a fiatal korára jellemző angolos beszéd, csupán egy berögzült kifejezést használ angolul – ráadásul magyarul használjuk ennek a

pontos ekvivalensét, a *Vettem!*-et. Ez a szó ugyanúgy az adó-vevőzés korából származik, mint a *copy that*, és ugyanúgy annak a nyugtázása, hogy átment az üzenet, így ezen a szöveghelyen a magyarra fordítást javasolnám. A kifejezések csoportja az egyik olyan csoport, ahol nem lehet kategorikusan sem a magyarra fordítás, sem az eredeti forma megtartása mellett érvelni. Egyes angol kifejezések egyszerűen a magyar nyelvben is gyökeret vertek, mások pedig nem. Természetes, hogy két nyelv más és más kifejezéseket más mértékben vett át.

2. kép:
„– Ó, hát itt vagy!
– Oda nem viszünk több italt!
– Copy that!”

A 2006-os füzet 33. oldalán Pondus a barátaival pókerezik. Amikor felfedi, hogy a kettes terce üti a barátjának két párját, a következőt mondja: *Sorry! Tre toere*.⁴ A norvégban ezekben a szituációkban a *beklager*⁵ szó a használatos, tehát nem az ösztönzi Pondust az angol használatára, hogy ne lenne megfelelő norvég szó, amit használhat. Valószínűleg inkább a játék mindennapiságáról és a baráti közegről van szó, amiért is egy fiatalosabb, szlengesebb variációt használ. Ebben az esetben úgy gondolom, lehet építeni a magyar olvasók angol nyelvtudására, hiszen a *sorry* az egyik első szó a nyelvtanulás során. A szó széles körben érthető a magyar olvasóközönség számára, és meghagyása érzékelteti a szituáció informális jellegét, így a kifejezés megtartását javasolnám.

A kulturális elemek esetében a célnyelvi fordítási kultúrát érdemes figyelembe venni a fordítói stratégia kiválasztásakor. Ezek az elemek a *Pondus* esetében többnyire dalszövegek és zenekarok nevei, melyeket nem szokás lefordítani magyarra, bár találunk kivételeket. Míg

⁴ *Bocs! Kettes terc.* (Kiemelve az angol szövegrész.)

⁵ Bocsánat.

külföldön gyakori a filmek eredeti címének megőrzése, Magyarországon a címek lefordításának hagyománya van, és ha a fordítás jól sikerült, sokszor a magyar cím alapján hivatkozunk az adott filmre, az eredetit esetleg nem is ismerjük. A 2018-as *Pondus* végén jelenik meg egy dialógusban az *Igazából szerelem*, vagy ahogy a szövegben áll: *Love Actually*. A norvég szövegben nem egy norvégra fordított címet használnak, hanem az angolt, ráadásul amikor pár panellel később a filmet nézik, az idézet angolul jelenik meg, nem pedig norvégul. A magyar kulturális közegben a fordított cím, *Igazából szerelem*, az ismertebb, gyakrabban használt, valamint az idézeteket is inkább magyarul ismeri a közönség, így mindkét esetben magyarra fordítanám a szöveghelyeket. A legtöbb más esetben az angol verzió meghagyása a követendő, pl. bandanevek/albumnevek: *(Deep) Purple*, *Turnstiles*, stb; vagy zeneszövegek: *And I've been kicked in the teeth...* (ACDC), *Bells will be ringing this sad, sad news...*; valamint egy esetben az okostelefon visszajelzése: *Warning! Low Battery!*, habár érdemes megjegyezni, hogy a 'töltés' már nem angolul, hanem norvégul (*Lader*) szerepelt.

3. kép: Love Actually
„– Talán jövőre csatlakozik.
– Álmodozz csak!”

A *Pondus*ben felmerülő angol töltelékszavakat sok esetben a magyar beszélt nyelvben is használjuk, viszont pár töltelékszó írásban megkapta a magyar nyelv leírásának megfelelő alakot, más szavak pedig nem. A *wow* vagy a *yes* esetében angol írásmóddal írjuk a szavakat, míg az *okay* és a *hey* magyarosodott mind írásban, mind kiejtésben: oké, hé. A *Pondus* angol töltelékszavainak fordítása során ezeket a meghonosodott alakokat használnám.

A szakszavak esetében sem lehet egységes választ adni, a különböző szavak magyar használatát kell felkutatni. Felmerül a *Pondus*ben a *merchandise* szó, vagyis egy bizonyos cég

vagy csoport logójával ellátott, piaci forgalomba hozott termékek összefoglaló neve. Magyarul leginkább ennek a szónak a rövidítését, a *merch/mörcsöt* szokás használni, főleg a zenei szférában.

Hangutánzó szavak

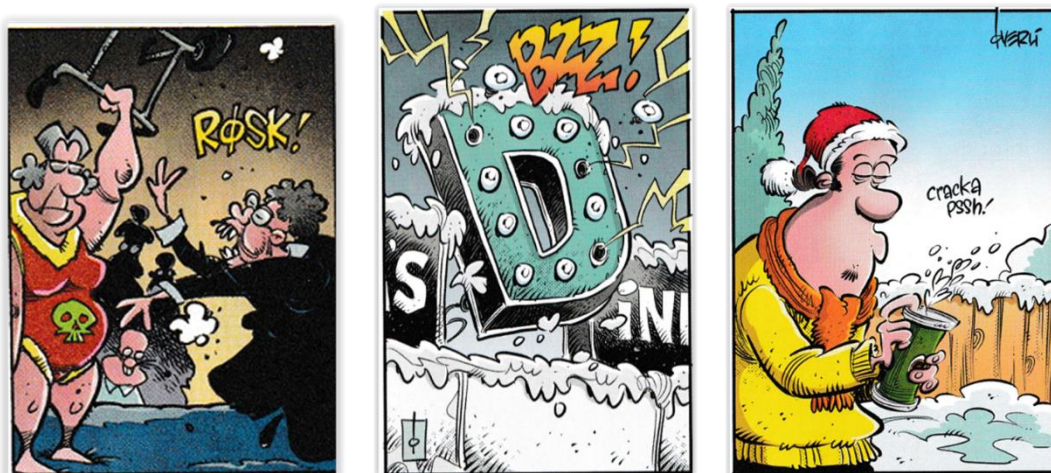
A képregényekhez hasonlóan sokáig a hangutánzó szavak fordításának kutatása sem volt a tudomány látóterében, mert nem tekintették olyan komoly témának, hogy tudományos kutatás alapja lehessen Tomášek (2009: 42). A képregények esetében a hangutánzó szavak különösen fontosnak bizonyulnak, mivel a hang nemcsak az adott nyelv hangjaira lesz átírva, hanem vizuálisan is megjelenik a képregény lapjain. A hang jellegéhez mérten a betűk elhagyhatják a szövegbuborékot, megváltozhat a betűtípus, a méret, a térbeli elhelyezkedés, valamint olyan egyedülálló grafikájuk lehet, mely nem jellemző az egyszerű megszólalásokra.

Mindezek miatt egyértelmű, hogy sok esetben nem a fordító dönt egyedül arról, lefordítja-e az egyes hangutánzó szavakat, mivel a szó grafikájának összetettségétől függően dönthet úgy a kiadó, hogy nem szabadít föl forrásokat az újrarajzolásra. Ezek miatt, bár jó volna minden hangutánzószót a célnyelv megszokott hangjaival és grafémáival megjeleníteni, a képregény fordítójának el kell különítenie azokat a szavakat, amelyeket fontos lefordítani a célnyelvi olvasó értelmezésének megkönnyítése érdekében.

A hangutánzó szavak fordításának minden nyelvben más és más a kultúrája, valamint műfajilag is kódolt lehet. Tomášek (2009: 42–43) egy német kérdőívet idéz ennek illusztrálására, melyből az derül ki, hogy a hangutánzó szavak lefordítása a kiadók szerint humoros hatást kölcsönöz a képregénynek, így humoros művekben inkább igen, míg komolyabb hangulatúakban inkább nem szokták lefordítani őket. A hangulat mellett egy másik szempont lehet az, hogy hordoz-e jelentést a szó magában, vagy csupán költői szóalkotásról beszélhetünk. Az előbbi esetekben, főleg akkor, amikor a hangutánzó szó maga is az igéből lett képezve, melynek a hangját imitálja, általában le szokták fordítani a fordítók. Ugyanez a helyzet akkor is, amikor a szó egy olyan történés hangját utánozza, ami a panelen kívül történik, így a következő panel értelmezésében fontos szerepet tölthet be.

A *Pondus*ben általában a hangutánzó szavak a paneleken belül, de a szövegbuborékon kívül jelennek meg. A szavak mérete és színe sokszor összefüggésbe hozható a jelzett hang jellegével. A nyugdíjasok birkózóversenye során az ütések hangjai különböző színekkel és méreteken jelennek meg a panelekben, míg az ugyanebben a jelenetsorban szereplő ujjropogtatás kicsi, fekete betűkkel van szedve, mivel egy halkabb, kevésbé központba emelt történés hangját jelzi.

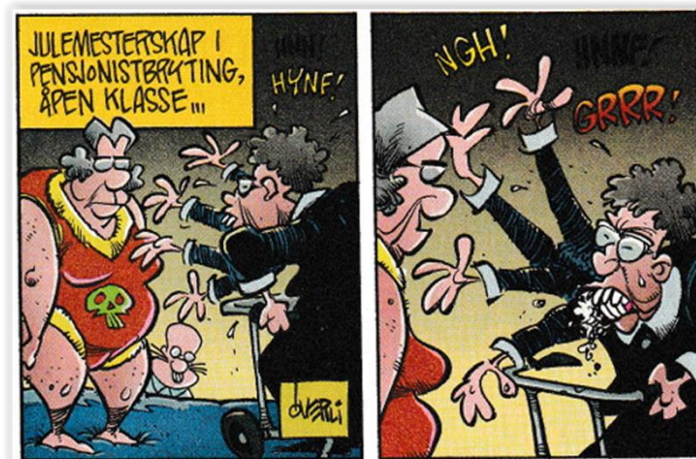
A 7 *Pondus* füzetben összesen 77 helyen fordul elő hangutánzószó, ezeket 4 csoportba osztottam. Szótöből képzett hangutánzószavak (14); angolból átvett hangutánzószavak (8); konkrét történés hangját utánzó, bevett hangutánzószavak (36); valamint artikulálatlan, véletlenszerű hangutánzószavak (19).

4–6. kép: Hangutánzószavak a *Pondus*ben

14 esetben szótöből képzett hangutánzó szóval van dolgunk, ezek 12 szóból vannak képezve: *knekke*, *röske*, *hente*, *glippe*, *kremme*, *bötte*, *nappe*, *taste*, *snurpe*, *knirke*, *lirke*, *tupp* [roppant, ránt, elhoz, csúszik, köhécsel, zúdul, ránt, gépel, meghúz, nyikorog, ügyeskedik, rúgás]. Érdekes, hogy ezekből az igékből csupán háromnak fontos a hangja, a többi szó nem foglalja magába a cselekvés hangját, nem a hangzás igéje, hanem a cselekvés igéje, annak rövidített verziója.

35 lexikai elem esetében a szavakat nem igékből képezzük, hanem egy konkrét cselekvés hangját imitálják, a cselekvésekhez állandó jelleggel hozzákapcsolódtak. Ezekre sok esetben egyszerűen találhatunk magyarul is megfelelő kifejezést, például: *smakk!*, *toc!*, *click!*, *bank!*, *cracka pssh!* (x2). Ezek már minden esetben konkrét hangokat imitálnak, a *smakk!* egy fej koppanását az asztalon, a *toc!* és a *bank!* kopogásokat, a *click!* villany felkapcsolását, a *cracka pssh!* pedig egy fémdobozos szénsavas üdítőital felbontását, amire magyarban a legközelebbi szó talán a *cissz!* lehet. Mivel ezek a szavak rendelkeznek önálló jelentéssel, ráadásul a szótöből képzett hangutánzó szavakhoz hasonlóan ez a csoport is kihangsúlyozhatja a panelen belüli mozgást annak hangjának leírásával, ezért ha nem fordítjuk le őket, a panelek veszíthetnek a dinamizmusukból.

7. kép: Példa az artikulálatlan hangok írásmódjára.

A 8 angolból átvett hangutánzó szót ugyanúgy kell kezelni, mintha norvégul lennének, fontos megnézni esetükben, hogy társítanak-e dramaturgiai funkciót a panelhez, tartozik-e a jelentésükhöz olyan konkrét dolog, melynek hiánya értelmezési nehézségeket vetne fel, illetve hozzáadnak-e a panel dinamikájához. A *Pondus* esetében angolból átvett hangutánzó szavak a *click*, a *wack* vagy a *cracka*.⁶

Az utolsó csoport az artikulálatlan nyögések, üvöltések csoportja. Ezt a csoportot egy az egyben érdemes meghagyni az eredeti formájukban, mivel a norvégban is véletlenszerű betűk kombinációja alkotja őket, hiszen egy véletlenszerű hangot utánoznak.

Nyelvi változatok

A *bokmål* és a *nynorsk* írott nyelvi formák, így amikor arról beszélünk, Øverli melyiket követi egy adott karakter beszédének leírásakor, nem arra kell gondolni, hogy a karakter melyik sztenderdet „beszéli”, hanem arra, hogy a dialektusa melyikhez áll közelebb, melyikkel érdemes lejegyezni, amit mond. Bármilyen kiadvány esetében a szerző egyéni döntése, hogy melyik írott nyelvi sztenderdet használja, a *Pondus* pedig az esetek túlnyomó többségében a *bokmål* alapján írja le a párbeszédet. A *bokmål* helyesírásától a *Pondus* három okból tér el: egyrészt egy karakter megváltozott állapotának, például részegségének kifejezése, másrészt az akcentus kifejezése miatt, harmadrészt pedig akkor, ha a *nynorskra* vált egy karakter dialektusának leírásakor. A 7 füzet során összesen 4 karakternél tapasztaltam eltérést a *bokmål* sztenderdtől, ezek 2 esetben részegséget, 1 esetben akcentust, 1 esetben pedig dialektust érzékeltettek.

⁶ Kattanás, ütés/puffanás hangja, illetve roppanás.

Az egyik képregénysorban Pondus kocsmájának egy meg nem nevezett vendége idegeneket hisz a férjének, és a részegség a beszédmódjára is kiül. A norvég szövegben ez úgy jelenik meg, hogy *h* betűk kerülnek egyes rövid szavak végére: a *du*-ból *duh* lesz, a *deg*-ből *degh*, *meg*-ből *megh*, *der*-ből *derh*.⁷ A magyar nyelvben, amikor egy részeg embert játszunk el, leginkább mondataink intonációjával játszunk és a szavak közötti szünetek hosszan hagyásával. Írásban ezeket a jelenségeket például a rövid mássalhangzók duplázásával vagy ...-ok hagyásával tudjuk bemutatni, melyekkel a megváltozott beszédritmust jelezzük.

Vegyünk egy példát: „Duh har forandret degh!” [Megváltoztál!], mondja a részeg vendég. Magyarul fordíthatjuk ezt a következő módon: „Naggyon... megváltoztál!” Aztán azt mondja: „Duh er ikke den mannen jeg en gang giftet megh med!” [Nem az a férfi vagy, akivel anno összeházasodtam!] Ebben az esetben beletehetünk ismétléseket is, valamint összefolyó szavakat: „Nem... Nem az a zember vagy, akihez hozzámentem!”

Günther, Pondus Jokke nevű barátjának mostohaapja német származású, és erős német akcentussal beszéli a norvégot: zöngésíti a norvégból zöngétlen *sz* hangokat. Az írott szövegben ez annyit jelent, hogy mindenhol, ahol a norvégból *s*-t írunk, ahelyett az *ö* megszólalásaiban *z* van. Ez az írásmód oda vezethető vissza, hogy a sztenderd német kiejtésben a szótag eleji *s*, ha magánhangzó követi, a kiejtés szerint *z* lesz. Ezenkívül egy helyen pedig *ø* hangra cserélte a *kryste*⁸ szóban szereplő *y* hangot. Ez az akcentus fontos, visszatérő eleme Günther beszédének, kívülállóságának jelzése, így fontos lenne a magyarban is meghagyni – találni kell egy olyan fordítási módot, ahol a magyarban ehhez hasonlóan jelenik meg a német kiejtés. A magyar nyelvben talán a legismertebb németet mintázó kiejtési mód a *v* *f*-re cserélése, de ha egy nagyon sztereotipikus német akcentust szeretnénk szerkeszteni, ehhez még hozzávehetjük a *Pondus* norvég szövegében megjelenő *s* hangok *z*-vé zöngésítését.

Vegyünk egy példát: „Har du mage til å krøste dagzlyzet ut av en nittiåring med gåztol?”⁹ Magyar fordításban valahogy így hangozhat németes jegyek nélkül a szöveg: „Van szíved kinyomni a szuszt is egy járókeretes nyuggerből?” Ezt pedig átírhatjuk erre: „Fan zíved kinyomni a zuzt is egy járókeretes nyuggerből?” Egy másik lehetőség: „Fan zíved féget fetni egy járókeretes nyugger karrierjének?”

Günther megint más helyeken egyenesen német kifejezéseket ültet a szövegébe, főleg indulatkifejező megszólalásoknál, például: *Mein Gott!* Ezeket természetesen nem érdemes

⁷ Te, téged, engem, ott.

⁸ Préselni.

⁹ Van gyomrod kipasszírozni a napfényt egy 90 pluszos járókeretes néniből?

lefordítani a célnyelvre, mivel fontos karakterépítő elemek. Günthernek nem annyira sajátja a norvég nyelv, hogy az ilyen felkiáltásokat is ösztönösen norvégul mondja.

8. kép: Günther akcentusa

„– Van szíved kinyomni a szuszt is egy járókeretes nyuggerből?”

Egy esetben használt Øverli *nynorsk* nyelvi sztenderdet egy karakter dialógusának leírásakor, ez pedig egy öreg hölgy karaktere a 2006-os *Pondus*ben, akinek az egyetlen megszólalását a *bokmål* „Nå skal du dø!” helyett a *nynorsk* „No skal du døy!” verzióval írta le Øverli. A sztenderdváltásnak az lehet az oka, hogy a hölgy dialektusa közelebb van a *nynorsk*hoz, mint a *bokmål*hoz, és ezt akarta Øverli írásban érzékeltetni, viszont különös módon ezt az eszközt a hét füzet semelyik másik pontján sem használta. Összességében nem tartom fontosnak a sztenderdváltást megőrizni a fordítás során, mivel a *Pondus*ben nem tűnik fontos világépítő elemnek a dialektus lejegyzése, és a dialektusban beszélő karakter nem fontos szereplő (ez az egyetlen megszólalása).

Összegzés

Kutatásom során bemutattam azt, milyen nehézségek adódhatnak a norvég képregények fordítása során, valamint megoldási javaslatokkal is szolgáltam az egyes kategóriákhoz. Megfigyelhető volt, hogy a képregény formátuma támogatja a reáliák fordításának azon műveleteit, melyek új szóalkotást alkalmaznak, de ellehetetlenítik azokat, melyek a forrásnyelvi fogalom bármilyen megváltoztatását irányoznák. Ezen felül azt is megmutatta a dolgozat, hogy a norvég nyelvben a képregény formátuma hogyan növeli meg az angol nyelvű szöveghelyek számát a *Pondus*ben, melyek szintén érdekes feladattal szolgálnak a

fordítónak. Bízom benne, hogy a kutatás inspirációként szolgálhat további, szűkebb fókuszú kutatások indításánál a norvég képregények témájában, melyek elemzése magyar nyelven továbbra is ritka a szakirodalomban.

Irodalomjegyzék

- Blum-Kulka, Shoshana (1986): Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: uő/House, Juliane (szerk.): Interlingual and Intercultural Communication. Tübingen: Narr, 17–35.
- Bocharova, Yana V. (2018): Scandinavian or English? The Languages in the Nordic Context. In: Scandinavian Philology 2, 245–254. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2018.204>
- Cseh Zsófia Lilla (2022): A mangafordítás szemiotikai kérdései és Mona Baker új ekvivalenciaelmélete. In: Fordítástudomány 2, 131–149. <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.5>
- Davies, Eirlys E. (2002): A Goblin or a Dirty Nose? In: The Translator 1, 65–100. <https://doi.org/10.1080/13556509.2003.10799146>
- Education First (2024): EF English Proficiency Index. In: <https://www.ef.com/assetscdn/WIBIwq6RdJvcD9bc8RMd/cefcom-epi-site/reports/2024/ef-epi-2024-english.pdf>
- Gisle, Jon/Holen, Øyvind (2024): Pondus. In: Store Norske Leksikon, <https://snl.no/Pondus>
- Haraszi Rajmund (2020): „Mindenki más nyelvet beszél, mint amit tanulunk!” Dialektusok a norvég és a német nyelv oktatásában. In: Initium 1, 450–488, <https://doi.org/10.33934/initium.2020.1.12>
- Heltai Pál (2013): Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. In: Fordítástudomány 1, 32–53.
- Holen, Øyvind (2024): Pondusprisen. In: Store Norske Leksikon, <https://snl.no/Pondusprisen>
- Holen, Øyvind (2025): Norske tegneserier. In: Store Norske Leksikon, https://snl.no/norske_tegneserier
- Isachsen, Haakon W. (2004): Ingen jul uten juleheftene. Oslo: Vega.
- Klaudy Kinga (1999): Az explicitációs hipotézisről. In: Fordítástudomány 2, 5–22.
- Klaudy Kinga (2013): Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában In: Bárdosi Vilmos (szerk.): Reáliák a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések. Budapest: Tinta, 85–92.

- Leon, Crina (2023): Current Media Perspectives on the Norwegian Language. Norwegian, *Norsklish* or Better English? In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Philologia* 2, 51–64. <https://doi.org/10.24193/subbphilo.2023.2.03>
- McCloud, Scott (1993): *Understanding Comics: The Invisible Art*. Northhampton: Kitchen Sink Press.
- Nesse, Agnete/Høyland, Brita (2023): Norwegian Dialect Classifications. In: *Dialectologia*. Special Issue 10, 255–298. <https://doi.org/10.1344/DIALECTOLOGIA2022.2022.10>
- Øverli, Frode (2006): *Pondus – Julen 2006*. Oslo: Schibsted.
- Øverli, Frode (2013): *Pondus – Julen 2013*. Oslo: Egmont Comics Nordic AS.
- Øverli, Frode (2015): *Pondus – Julen 2015*. Oslo: Egmont Publishing.
- Øverli, Frode (2017): *Pondus – Julen 2017*. Oslo: Egmont Kids Media AS.
- Øverli, Frode (2018): *Pondus – Julen 2018*. Oslo: Egmont Kids Media AS.
- Øverli, Frode (2021): *Pondus – Julen 2021*. Oslo: Strand.
- Øverli, Frode (2022): *Pondus – Julen 2022*. Oslo: Strand.
- Rindall, Ulrikka (2019): PhD Revisited: Meaning in English. L2 Attitudes, Choices and Pronunciation in Norway. In: uő/Brevik, Lisbeth M. (szerk.): *English Didactics in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget, 335–355. <https://doi.org/10.18261/978-82-15-03074-6-2019-17>
- Sereg, Judit (2016): Reáliák fordítása a Jóbarátok című tévésorozatban. In: *Fordítástudomány* 1, 64–79.
- Tomášek, Ondřej (2009): *Translating Comics*. M.A. Major Thesis, Masarykova univerzita.
- Venuti, Lawrence (1995): *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315098746>
- Vlahov, Sergej/Florin, Sider (1980): *Neperevodimoje v perevode*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- Zanettin, Federico (2008): Comics in Translation Studies. An Overview. In: uő (szerk.): *Comics in Translation*. London: Routledge, 1–32. <https://doi.org/10.4324/9781315759685>
- Zanettin, Federico (2013): Translating Comics and Graphic Novels. In: Harding, Sue-Ann/Carbonell Cortés, Ovidi (szerk.): *The Routledge Handbook of Translation and Culture*. London: Routledge, 445–460. <https://doi.org/10.4324/9781315670898>